

Zajączkowska Maria J., **Aksjologiczny sens mediacji rówieśniczych (w) Wartości w komunikowaniu różnych grup społecznych**. Redakcja naukowa Marzena Baryluk, Mirosława Wawrzak-Chodaczek, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009 (s.307 – 314)

AKSJOLOGICZNY SENS MEDIACJI RÓWIEŚNICZYCH

„Szukaj sposobów alternatywnych wobec kar, a nie kar alternatywnych...”

(N. Christie, 1991)

1. Konflikty rówieśnicze w szkole

Wzrost liczby przypadków agresji w ostatnich latach w polskiej szkole powoduje konieczność wprowadzania do systemu wychowania dzieci i młodzieży nowych, odpowiadających potrzebom dnia dzisiejszego programów, które mogłyby skutecznie eliminować, bądź chociażby ograniczać występowanie tego typu negatywnych zjawisk.

Z najnowszych badań wynika, że najczęstszym przejawem agresji wśród uczniów jest **przemoc słowna**: 44% spośród badanych uczniów deklaruje, że w ciągu bieżącego roku szkolnego zdarzyło im się być obrażanym, na temat 31% koledzy rozpowszechniali szkodliwe kłamstwa (plotki). Rzadziej dochodzi do **agresji fizycznej**: 8% uczniów przyznaje, że zostali pobici, 11% zostało przemocą zmuszonych do zrobienia czegoś, a 29% - potraconych lub przewróconych. Zdarzają się również kradzieże, wymuszenia pieniędzy oraz niszczenie własności osobistej. Dane mówią, że na akty przemocy narażone są szczególnie **pewne grupy uczniów**: przede wszystkim "lizusy", ale też osoby, które gorzej sobie radzą ("fajtłapy") oraz uczniowie klas pierwszych. W roku szkolnym 2005/2006 ponad połowa uczniów weszła co najmniej raz w konflikt z innymi uczniami. Natężenie konfliktów wzrasta szczególnie w gimnazjum.¹

Wiadomo, że konflikty między uczniami mają niszczący wpływ na całą klasę, ograniczają czas przeznaczony na naukę i psują stosunki interpersonalne w zespole, utrudniając pracę nauczycielowi i uczniom.² Natomiast powtarzające się konflikty w wymiarze szkolnym stają się problemem dla całej instytucji wychowującej i wszystkich jej podmiotów.

Okazuje się jednak, że nie tyle ilość i częstotliwość występujących konfliktów wpływa negatywnie na jakość wzajemnych stosunków w szkole, co sposoby ich rozwiązywania i

¹ por. Badania nad zjawiskiem przemocy w szkołach Raport z badań CBOS Wybrane wyniki z badań. Raport z badań z CBOS z marca 2006 roku, www.szkołabezprzemocy.pl

² T. Gordon. *Wychowanie bez porażek w szkole*, Warszawa 2002, s.195

liczba nie rozwiązanych sporów³. Sytuacja konfliktowa sama ze swej specyfiki utrudniająca, na skutek braku wzajemnego traktowania przez siebie uczestników podmiotowo, skuteczną komunikację, wyklucza także możliwość wzajemnego zrozumienia interesów stron. I prawie nie zdarza się, żeby jakikolwiek konflikt powstały w którejś z polskich szkół stał się inspiracją do poprawy sytuacji komunikacyjnej, był wykorzystany do podwyższenia jakości wychowania w danej placówce.

W tej kwestii niejako w sukurs polskiej szkole idzie „Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z 18.12.2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie”, które, doceniając rolę sformalizowanego i usystematyzowanego nauczania, podkreśla, iż edukacja przyczynia się między innymi do poznawania najważniejszych wartości społecznych i obywatelskich: równości, tolerancji czy szacunku. Wymienia się w tym dokumencie zestaw kompetencji społecznych i obywatelskich; takich jak osobowe, interpersonalne czy międzykulturowe i określa, iż dla powodzenia w kontaktach interpersonalnych niezbędne jest rozumienie zasad postępowania i reguł zachowania ogólnie przyjętych w środowisku. Zatem, dowodzi się w zaleceniu, podstawowe umiejętności w zakresie tych kompetencji obejmują zdolność do konstruktywnego porozumiewania się, tolerancji, wyrażania i rozumienia różnych punktów widzenia, negocjowania połączonego z budowaniem klimatu zaufania.⁴ Ogromnie ważne zadanie staje zatem przed współczesną szkołą, która ma nie tylko nauczać wymagających odbiorców, ale także dawać sobie radę z nowymi wyzwaniami wychowawczymi.

W Polsce podobny punkt widzenia prezentuje między innymi H. Rylke, która twierdzi w oparciu o koncepcję M. Rosenberga,⁵ że z ideą szkoły uczącej się współgra koncepcja budowania w szkole porozumienia bez przemocy. Jest to humanistyczna, systemowa koncepcja ucząca respektowania praw uczniów, rodziców i nauczycieli- wszystkich wzajemnie. Edukacja w zakresie tych umiejętności, to wzajemny proces tworzenia przyjaznego środowiska w szkole.⁶

Stąd tak ważne jest, aby w procesie edukacyjnym, oprócz realizacji zadań w zakresie nauczania, położyć równomierny nacisk na kształcenie w uczniach tolerancji, wzajemnego poszanowania i radzenia sobie z konfliktami; promować kulturę prowadzenia sporów w miejsce obecnej coraz częściej kultury przemocy w środowisku szkolnym.

³ ibidem, s.195

⁴ DZ. Urz.UE L.394/10PL z 30.12.2006

⁵ por. M.B. Rosenberg, *Porozumienie bez przemocy. O języku serca*, Warszawa 2003

⁶ H. Rylke *Konflikty w szkole*, www.cmppp.edu.pl z dnia 31.08.2008

„Potrzebna jest nam filozofia, która karanie zastępuje pojednaniem, zemstę na sprawcach – pomocą dla ofiar, alienację i nieczułość – wspólnotą i zjednoczeniem, negatywizm i destrukcję – naprawą, przebaczeniem i łaską. Taka jest filozoficzna baza sprawiedliwości naprawczej”.⁷ Taka też jest filozofia mediacji, szczególnie w konfliktach, w których występują jako strony - sprawca i ofiara.

Po wejściu naszego kraju do Unii Europejskiej coraz częściej i mocniej docierają do nas i ugruntowują się zasady, które w innych krajach mają już swoje tradycje. Również instytucja mediacji, popularna w wielu krajach i zalecana do rozwiązywania różnorodnych sporów i konfliktów, sukcesywnie toruje sobie od kilku lat drogę w Polsce; dzieje się to na drodze postępowania sądowego i pozasądowego w różnych dziedzinach życia, dzięki publikacjom, szkoleniom, akcjom uświadamiającym organizacji pozarządowych. Dotyczy osób w różnym wieku, także dzieci i młodzieży. Wprowadzanie od kilku lat do rzeczywistości szkolnej mediacji rówieśniczych (szkolnych, uczniowskich) jest działaniem pożądanym i skutecznym wychowawczo.

2. Mediacja rówieśnicza jako alternatywny sposób rozwiązywania sporów szkolnych

Konflikty szkolne dają dzieciom i młodzieży możliwość uczenia się wartościowania otaczającej ich rzeczywistości, rozróżniania dobra od zła, wartości społecznie akceptowanych od społecznie nagannych.⁸ Specyficzna wychowawcza rola konfliktów polega także na możliwości kształtowania postaw i zachowań twórczych.

Konflikty między uczniami, tak jak każde konflikty międzyludzkie, przyjmują w fazie końcowej typowe formy zachowań, opisane w literaturze przedmiotu. Do najczęstszych należą: separacja, dominacja, kompromis, całkowita zgoda i strukturalna poprawa, z których optymalnym w skutkach rozwiązaniem wydaje się ten ostatni sposób. - Strukturalna poprawa może być wynikiem negocjacji, w trakcie których dwie strony wykazują wzajemną otwartość i szczerą w prezentowaniu swoich interesów.⁹ To powoduje większe zrozumienie, zaufanie i poprawę relacji interpersonalnych. Zachowania te i emocje mają duże znaczenie dla wychowania, dlatego dążenie do tego sposobu zakończenia konfliktu między uczniami zasługuje na szczególną uwagę pedagogów.

⁷ J. Consedine, *Sprawiedliwość naprawcza. Przywrócenie ładu społecznego*, Warszawa 2004, str.12

⁸ por. E. Sujak, *Rozważania o ludzkim rozwoju*, Kraków 1978

⁹ za K. Balawajder, *Konflikty interpersonalne: analiza psychologiczna*, Katowice 1992

Młodzi ludzie, ucząc się stosowania konstruktywnych strategii rozwiązywania konfliktów, potęgują pewność siebie i poczucie wspólnoty. Takie założenie było podstawą wprowadzanych w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku do amerykańskich szkół programów treningowych dla uczniów i nauczycieli, które miały zredukować zależność od rywalizacji i przemocy na wszystkich płaszczyznach w oparciu o mediację, nową metodę rozwiązywania konfliktów.

Ponieważ konflikty między uczniami częściej zauważane są przez nich samych niż przez nauczycieli, mediacja przydatna jest w rozwiązywaniu takich konfliktów, jak: poniżanie, wyśmiewanie, przezywanie, bójki, drobne kradzieże, niszczenie przedmiotów szkolnych lub należących do kolegów, naruszanie nietykalności cielesnej: uderzenie w twarz, kopanie, poszturchiwanie, popychanie. Tego typu agresywne zachowania są charakterystyczne dla uczniów młodszych. Jednocześnie badania wskazują, że dzieci młodsze, które często kłócą się między sobą, postrzegają sytuacje sporne z koleżanką, kolegą „jako te sytuacje, które nie pociągają za sobą trwałego negatywnego nastawienia partnerów do siebie. Szczególnie po przeproszeniu (różnych jego formach) odnoszonemu do strategii zachowań zadość czyniących, zakłócone relacje między nimi zostają odbudowane”.¹⁰ Nawet dzieci przedszkolne można wspierać w sytuacjach konfliktu, stosując proste techniki mediacyjne (aktywne słuchanie i pozytywne interpretowanie). Dzieci z zasady są otwarte, i szybko, i chętnie skłonne są do przebaczenia.¹¹

K. Kmieciak –Baran podziela ten pogląd, przy okazji prezentowania problemu buyllingu w szkole.¹² Twierdzi, że dla wykorzystywania chęci dzieci do przeciwdziałania buyllingowi „przede wszystkim powinno się je uczyć jak być mediatorem wśród rówieśników...”, a w konsekwencji tworzyć z nimi szkolny etos nie pozwalając na rozwijanie się przemocy rówieśniczej.¹³

Międzyludzkie sposoby rozwiązywania sporów wymagają koniecznych umiejętności komunikacji, współdziałania i potwierdzania poczucia własnej wartości. Dzięki wprowadzeniu mediacji w szkołach, uczniowie i nauczyciele mogą rozmawiać o przyczynach kłótni, o jej skutkach dla nich, jak powinna wyglądać rekompensata oraz jak skłócone osoby

¹⁰ M. Cywińska, *Konflikty interpersonalne dzieci w młodszym wieku szkolnym w projekcjach i sądach dziecięcych*, Poznań 2004, seria „Psychologia i Pedagogika” nr 123 str.148.

¹¹ L.R. Koll, *Wychowanie bez przemocy*, Kielce 2006, str. 38 .

¹² buylling, mobbing jest aktem przemocy i wykroczeniem przeciw prawu. Pojawia się wtedy, gdy jedno lub więcej dzieci stale bije lub wyśmiewa inne dziecko. Celem jest zdobycie kontroli nad rówieśnikiem – por. K. Kmieciak-Baran, W. Cieślak, *Bez zgody na przemoc w szkole i pracy*, Gdańsk 2001, str.40

¹³ K. Kmieciak-Baran, W. Cieślak, *ibidem.*, str.46

mogą zachowywać się w przyszłości w tej sytuacji w inny sposób.¹⁴ W.L.Ury przytacza przykład, w którym wypracowane mechanizmy życia szkolnego i społeczności lokalnej wymagają od uczestników sporu, by poddali się mediacji. „Wiele szkół w Ameryce wymaga, by uczniowie, którzy zostali zawieszni w swoich prawach za przemoc czy inne przewinienia, rozwiązali swoje spory z innymi uczniami, nauczycielami czy administratorami zanim dostaną zezwolenie na powrót”.¹⁵

Mediatorami mogą być nauczyciele lub, wśród uczniów starszych, uczniowie-wolontariusze, wszyscy we właściwy sposób przeszkoleni. Pośród cech, które warunkują pełnienie funkcji mediatora, przez nauczycieli w sporach między młodszymi uczniami, ważne są: bezstronność i neutralność, empatyczne słuchanie, szacunek dla dzieci i nie uprzedzanie się do nich i ich propozycji, dyskrecja i poufność prowadzonych rozmów¹⁶ (czyli cechy niepowszednie wśród nauczycieli).

Tymczasem mediacja przez uczniów dla uczniów jest szczególną odmianą mediacji szkolnej, bo polega na sposobie rozwiązywania konfliktów wśród młodzieży przez specjalnie wybranych uczniów, co ma odciążyć nauczycieli w ich pracy wychowawczej. Szkolny młodzieżowy mediator wspiera proces osiągnięcia korzystnego dla stron porozumienia przez stworzenie warunków do wzajemnego wysłuchania się, koncentrowania na obopólnych potrzebach i interesach oraz wspólnym poszukiwaniu konstruktywnych rozwiązań. Żadna ze stron nie może czuć się pokrzywdzona, dogadują się one bez uciekania się do przemocy jako środka rozwiązywania konfliktów, w obecności kompetentnych uczniów i nauczycieli w roli mediatorów. Dzieci i młodzież, o ile poznają mediacje, odnoszą się do niej z entuzjazmem, więc powinno się wykorzystać te pozytywne chęci i uczyć je rozwiązywania sporów bez przemocy.

Przy tym ważne z pedagogicznego punktu widzenia jest to, że konflikt rówieśniczy jest rozstrzygany w gronie rówieśników, co pozwala dzieciom uczyć się aktywnie i konstruktywnie rozwiązywać własne konflikty.

3. Mediacje rówieśnicze jako wartość w wychowaniu

¹⁴ M.J. Zajączkowska, *Nauczyciel jako mediator w sporach uczniowskich*, Zeszyty Naukowe nr 2, wyd. PWSZ Legnica 2007, str.55.

¹⁵ W.L.Ury, *Dochodząc do zgody*, Taszów 2006, s.211

¹⁶ M.J. Zajączkowska, op.cit. str.55

Mediacja w szkole uczy zrozumieć własne czyny, ponosić za nie odpowiedzialność, uwrażliwiać na uczucia i prawa drugiego człowieka, uaktywniać społeczność szkolną. Każda ze stron musi sama zmierzyć się z problemem, co jest istotne z wychowawczego punktu widzenia. Właściwie przeprowadzona mediacja w przypadku mediacji rówieśniczych pozwala w większości przypadków łatwiej wypracować porozumienie, ponieważ dzieci nie chowają długo urazy i wybaczą chętniej niż dorośli, czując silny dyskomfort z powodu sporu.

Należy podkreślić korzyści płynące z mediacji, która pozwala na rozwijanie konstruktywnego dialogu, i która chroni interesy własne nie burząc interesów drugiej strony. Jeśli rozwiązanie jest zgodą, którą skonfliktowani uczniowie zaproponowali sobie nawzajem, to taka zgoda jest trwała, uczniowie dochodząc samodzielnie do ugody mają bowiem poczucie sprawiedliwości – kluczowej wartości dla ucznia. Za punkt wyjściowy, pomagający w orientacji służy właśnie poczucie sprawiedliwości u dzieci.¹⁷ Zaś cele pośrednie mediacji szkolnych to między innymi redukcja stresu i złej energii, gdy lekcja przebiega bez zakłóceń, unikanie czasochłonnych sankcji, np. wezwanie rodziców, dyskusje na radzie pedagogicznej, prace pisemne, kary i ich kontrola, itd.

Podczas gdy strach przed karą nie powstrzyma agresywnego ucznia, bezpośrednia konfrontacja z własnym czynem oraz potępienie go bez jednoczesnego odrzucenia i ganienia samej osoby prowadzą do prawdziwego zrozumienia własnych czynów i przejęcia za nie odpowiedzialności.¹⁸ Warto sięgać do tej metody, bo kiedy zawodzą inne, ta, nie czyniąc zamachu na wolność i niezależność stron konfliktu, może w drodze dialogu dać trwałą satysfakcję i porozumienie.

Korzyści wychowawcze, jakie uzyskujemy w procesie mediacji, są nie do przecenienia. Stąd prekursorzy wśród pedagogów, za zgodą rad pedagogicznych, wprowadzają do swoich szkół nowatorskie, autorskie programy przygotowujące do mediowania. Autorka takiego programu dla gimnazjum lubińskiego pisze we wstępie do projektu: „Chciałabym, aby propagowanie mediacji rówieśniczych w naszej szkole pokazywało młodzieży korzyści płynące z własnego zaangażowania w rozwiązywanie sporów i przejmowanie odpowiedzialności za podejmowane decyzje oraz przyczyniło się do zmniejszenia przemocy w szkole i wykorzystania potencjału, jaki jest ukryty w pomysłach uczniów (...). Krokiem

¹⁷ B. Rutkowska, *Mediacje - skuteczna strategia rozwiązywania konfliktów*, www.edukator.org.pl z dnia 10 sierpnia 2008

¹⁸ . D. Hauk, *Lagodzenie konfliktów w szkole i w pracy z młodzieżą*, Kielce 2004, s. 9

dalszym jest wypracowanie modelu mediacji szkolnych, za pomocą których uczniowie sami rozwiązywaliby problemy, zwłaszcza dotyczące relacji rówieśniczych”.¹⁹

Mediacja w szkole sprawdziła się jako forma i metoda zapobiegania przemocy. Jednak doświadczenia z Polski i Niemiec pokazują, że mimo wielu starań, tylko niewiele szkół jest w stanie stworzyć dobrze działający system mediacji w szkole. Te szkoły, którym się udało, stworzyły sieć współpracy organizatorów, trenerów, ale przede wszystkim zachęciły całą szkołę do realizacji projektu.²⁰

Tylko taka forma daje gwarancję powodzenia i stworzenia kreatywnego i demokratycznego systemu rozwiązywania konfliktów i podejmowania decyzji, bez użycia przemocy. Zgoda wszystkich podmiotów szkolnych na nauczenie się metod negocjacji i mediacji oraz wprowadzenie ich do praktyki szkolnej jest nadzieją dla pedagogów liczących na pozytywne zmiany wychowawcze w szkole, na współdziałanie uczniów, nauczycieli i rodziców przy przyswajaniu nowych umiejętności społecznych przez wszystkich uczestników życia szkolnego.

Wprowadzenie do szkoły programu mediacji rówieśniczych bez aprobaty i wsparcia otoczenia jest niemożliwe, przewidziała już dziesięć lat temu Hanna Rylke, stwierdzając, że zespół nauczycieli i dyrekcja oraz rodzice muszą być przygotowani do tego procesu. To nauczyciele-nowatorzy powinni go popierać z nadzieją, że mediacje szkolne będą miały wpływ na wzrost odpowiedzialności uczniów, a w efekcie-na pozytywne przemiany w życiu szkoły. Jednakże wyeliminowanie przymusu i stosowania autokratycznych metod rozwiązywania konfliktów budzi obawy o dyscyplinę w szkole, albowiem podejście to:, jest tu często związane z koniecznością głębokiej przebudowy własnych wzorców działania oraz nauczenia się nowych metod pracy”.²¹

Edukacja szkolna daje młodym ludziom możliwość zdobycia wiedzy i informacji, a także umiejętności obcowania z innymi ludźmi, będąc dla nich tym samym przygotowaniem do funkcjonowania w dorosłym życiu. Od zdobytych w jej czasie doświadczeń zależy często dalsza droga życiowa uczniów i rozwój ich osobowości.

Zmiana kultury przemocy na kulturę dialogu wymaga czasu, ale jest możliwa.s

¹⁹ Autorski program mediacji rówieśniczych. Opracowała Rozalia Mierzwiak, Gimnazjum nr 4 im. Jana Pawła II w Lubinie – 2008

²⁰ Projekt "COOLtura Konflikta", www.mediacja.pl z dnia 31.08.2008

²¹ H. Rylke, *Pokolenie zmian. Czygo boją się dorośli?*, Warszawa 1999, str.149

Bibliografia

- Autorski program mediacji rówieśniczych.* Opracowała R. Mierzwiak, Gimnazjum nr 4 im. Jana Pawła II w Lubinie, 2008
- Badania nad zjawiskiem przemocy w szkołach Raport z badań CBOS.* Wybrane wyniki z badań. Raport z badań z CBOS z marca 2006 roku, www.szkołabezprzemocy.pl
- Balawajder K., *Konflikty interpersonalne: analiza psychologiczna.* Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1992
- Consedine J., *Sprawiedliwość naprawcza. Przywrócenie ład społeczny,* Polskie Stowarzyszenie Edukacji Prawnej, Warszawa 2004
- Cywińska M., *Konflikty interpersonalne dzieci w młodszym wieku szkolnym w projekcjach i sądach dziecięcych,* Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004, seria „Psychologia i Pedagogika” nr 123
- Gordon T., *Wychowanie bez porażek w szkole.* Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2002
- Hauk D., *Łagodzenie konfliktów w szkole i w pracy z młodzieżą,* Wydawnictwo „Jedność”, Kielce 2004
- Kmiecik-Baran K., Cieślak W., *Bez zgody na przemoc w szkole i pracy,* Instytut Promocji Nauczycieli „Solidarność”, Gdańsk 2001
- Koll L.R., *Wychowanie bez przemocy,* Jedność Herder, Kielce 2006, str. 38 .
- Projekt "*COOLtura Konflikty*", www.mediacja.pl z dnia 31.08.2008
- Rosenberg M.B., *Porozumienie bez przemocy. O języku serca,* Wydawnictwo Jacek Santorski & Co, Warszawa 2003
- Rutkowska B., *Mediacje - skuteczna strategia rozwiązywania konfliktów* www.edukator.org.pl z dnia 10 sierpnia 2008
- Rylke H., *Konflikty w szkole,* www.cmppp.edu.pl z dnia 31.08.2008
- Rylke H., *Pokolenie zmian. Czego boją się dorośli?* WSiP, Warszawa 1999.
- Sujak E., *Rozważania o ludzkim rozwoju,* PAX, Kraków 1978
- Ury W.L., *Dochodząc do. zgody,* Biblioteka Moderatora, Taszów 2006
- Zajączkowska M.J., *Nauczyciel jako mediator w sporach uczniowskich,* Zeszyty Naukowe nr 2, wyd. PWSZ Legnica 2007